

MAKTABDA O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISH ISHLARINI OLIB BORISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Qo'ldasheva E'zozxon Azizullayevna

Andijon viloyati Buloqboshi tumani MMTB tasarrufidagi

8-umumta'lim maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilar hayotida kasb tanlashning o'rni, uning psixologik va ijtimoiy ahamiyati hamda samarali kasbga yo'naltirish yondashuvlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kasb tanlash, o'quvchi, motivatsiya, shaxsiy rivojlanish, karera, psixologik yordam, qobiliyat, istiqbol, kasbga yo'naltirish, qaror qabul qilish

KIRISH

O'quvchilar hayotida kasb tanlash — shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning eng muhim bosqichlaridan biridir. Bu jarayon nafaqat o'quvchining kelajakdagi ish faoliyatini belgilab beradi, balki uning shaxsiy qobiliyatlari, qiziqishlari va motivatsiyasiga ham bog'liq.

Kasb tanlashning asosiy maqsadi — o'quvchiga o'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini aniqlash, kelajakda muvaffaqiyatli va baxtli bo'lish uchun to'g'ri yo'l tanlash imkonini berishdir. Shu sababli, maktab va ota-ona bu jarayonda faol rol o'ynashi lozim.

Psixologik jihatdan, kasb tanlash o'quvchining o'zini anglash, o'z qobiliyatlarini baholash va kelajakdagi maqsadlariga qaror qilish imkonini beradi. To'g'ri yo'l tanlanmasa, o'quvchi motivatsiyasini yo'qotishi, o'zini noqulay his qilishi yoki kelajakdagi ish faoliyatida muvaffaqiyatsizlikka duch kelishi mumkin.

Shuningdek, kasbga yo'naltirish jarayonida o'quvchilarni ijtimoiy ko'nikmalar, mas'uliyat va mehnatga tayyorlash ham muhimdir. Bu orqali ular jamiyatda faol va mas'uliyatli shaxs sifatida rivojlanadi.

Maktab amaliyotchi psixologi va o'qituvchilar o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlab, ularga mos yo'nalishlar bo'yicha tavsiyalar beradi. Psixologlar turli testlar, suhbatlar va mashg'ulotlar orqali o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini o'rganadi va kelajakdagi kasb tanlashda yordam ko'rsatadi.

Ota-onalar bilan hamkorlik bu jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular farzandining qiziqishlari va imkoniyatlarini tushunib, unga to'g'ri yo'l tanlashda yordam berishi zarur. Kasbga yo'naltirish — bu o'quvchilarga o'z qiziqishlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos keladigan kasbni tanlashda yordam berish jarayonidir.

Oddiy qilib aytganda, kasbga yo'naltirish — bu “kim bo'lishni to'g'ri tanlashga

yordam berish” demakdir.

Bu jarayon quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- o‘quvchining qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash;
- turli kasblar haqida ma’lumot berish;
- kelajakdagi imkoniyatlarni tushuntirish;
- to‘g‘ri qaror qabul qilishga yo‘l ko‘rsatish.

Kasbga yo‘naltirishda maktab psixologi, o‘qituvchi va ota-onalar muhim rol o‘ynaydi. Psixolog testlar va suhbatlar orqali o‘quvchining moyilligini aniqlaydi, o‘qituvchi esa uning qaysi fanlarga qiziqishini kuzatadi.

Kasbga yo‘naltirishning ahamiyati shundaki:

- o‘quvchi o‘ziga mos kasbni tanlaydi;
- kelajakda ishidan qoniqish hosil qiladi;
- vaqt va imkoniyatlar behuda ketmaydi;
- jamiyat uchun foydali mutaxassis bo‘lib yetishadi.

Kasbga yo‘naltirish — bu o‘quvchining kelajagini to‘g‘ri rejalash va muvaffaqiyatli hayot yo‘lini tanlashiga yordam beradigan muhim jarayondir. Kasb tanlash o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, maqsad sari intilishga undaydi va kelajakdagi faoliyatda muvaffaqiyatli bo‘lishiga asos yaratadi. Shu sababli, kasbga yo‘naltirish nafaqat o‘quvchining shaxsiy rivojlanishi, balki jamiyatning kelajagi uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Kasbga yo‘naltirishning vazifalari quyidagilardan iborat:

- o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash;
- har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini o‘rganish;
- turli kasblar haqida to‘g‘ri va yetarli ma’lumot berish;
- o‘quvchilarda mehnatga ijobiy munosabatni shakllantirish;
- kelajak kasbini tanlashda to‘g‘ri qaror qabul qilishga yordam berish;
- o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish;
- kasb tanlashda xatolarning oldini olish;
- o‘quvchilarni jamiyat ehtiyojlariga mos yo‘naltirish;
- ota-ona va maktab o‘rtasida hamkorlikni ta’minlash;
- o‘quvchini kelajak hayotga psixologik jihatdan tayyorlash.

Kasbga yo‘naltirishning asosiy vazifasi — o‘quvchiga o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholab, kelajakda mos va muvaffaqiyatli kasbni tanlashiga yordam berishdir.

Psixolog kasbga yo‘naltirish ishlarini tashkil etishda pedagoglar bilan hamkorlikda faoliyat yuritadi. Fan o‘qituvchilarining o‘quvchi haqidagi kuzatuvlari, uning o‘qishdagi muvaffaqiyati va qiyinchiliklari psixologik tahlil bilan uyg‘unlashtiriladi. Bu esa o‘quvchi shaxsini har tomonlama o‘rganishga imkon yaratadi.

Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar ham psixolog faoliyatining muhim

yoʻnalishlaridan biridir. Psixolog ota-onalarga farzandining qobiliyati va qiziqishlarini toʻgʻri baholash, unga bosim oʻtkazmasdan, qoʻllab-quvvatlash boʻyicha tavsiyalar beradi. Ota-ona va maktab hamkorligi kasbga yoʻnaltirish ishlarining samaradorligini oshiradi.

Kasbga yoʻnaltirish jarayonida psixologik treninglar, seminarlar, kasblar haqidagi suhbatlar va kasbiy oʻzini anglash mashgʻulotlari muhim ahamiyatga ega. Bu tadbirlar orqali oʻquvchilar turli kasblar bilan tanishadi, oʻz qiziqishlarini tahlil qiladi va kelajak rejalari haqida aniqroq tasavvurga ega boʻladi.

Shuningdek, psixolog oʻquvchilarning kasb tanlash jarayonida uchraydigan psixologik toʻsiqlarni aniqlash va bartaraf etishda yordam beradi. Oʻziga ishonchsizlik, muvaffaqiyatsizlikdan qoʻrquv, notoʻgʻri stereotiplar yoki tashqi bosim oʻquvchining toʻgʻri qaror qabul qilishiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Psixologik maslahatlar bu muammolarni yumshatishga yordam beradi.

Maktabda kasbga yoʻnaltirish ishlarini tashkil etishda psixologning oʻrni beqiyosdir. U oʻquvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, kasbiy motivatsiyani shakllantirish, ongli tanlovga yoʻnaltirish va oila hamda pedagoglar bilan hamkorlikni yoʻlga qoʻyish orqali oʻquvchining kelajak hayotiga mustahkam poydevor yaratadi. Toʻgʻri tashkil etilgan psixologik yondashuv oʻquvchilarning kasbiy jihatdan yetuk va jamiyatga foydali shaxs boʻlib shakllanishiga xizmat qiladi. Kasbga yoʻnaltirish - bu ilmiy asoslangan va oʻzini kasbini jamiyat ehtiyojlari sifatida, shuningdek, oʻzini qiziqish va qobiliyatlarini xisobga olib, turgʻun kasb tanlash uchun xayotga kirayotgan yoshlarga yordam beradigan psixolog-pedagog, tibbiyot va davlat tadbirlari tizimidir. Bu tadbirlar jamiyat va shaxs qiziqishlarini umumlashtiradi. Kasbga yoʻnaltirish tizimi xar bir oʻzining vazifalariga va yechish metodlariga ega boʻlgan tizimlar va boshqichlardan iboratdir. Butunligicha u maktab imkoniyati va vazifalari chegarasidan chiqib ketadi, umumdavlat tadbirlariga aylanib, qator boshqa ishtirokchilarning qoʻshilishini talab qiladi. Bular kasb-xunar kollejlari, oliy oʻquv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari, qishloq xoʻjaligi, transport va aloqa tizimi, kasbga yoʻnaltirish shaxs uchun idividual, shuningdek, jamiyat uchun ahamiyatga egadir.

Bizning qobiliyatimizning aniq bir kasbga adashib tushishi tez-tez shaxsiy muvaffaqiyatsizlik bilan tugaydi. Ammo bu xatolardan shaxsning oʻzi, oilasi qiynaladi, shuningdek, butun jamiyat xam qiynaladi.

Yoshlarni kasbga yoʻnaltirishda faoliyat masalasi muhim masala xisoblanadi. Jonli mavjudotni muayyan tarzda va muayyan yoʻnalishda xarakat qilishga undaydigan extiyojlar shaxsning faolligi manbai boʻlib xisoblanadi. Extiyoj – jonli mavjudotning xayot kechirishning konkret shart-sharoitlariga uning qaramligini ifoda etuvchi va bu shart-sharoitlarga nisbatan uning faolligini vujudga keltiruvchi xolatidir. Kishining faolligi extiyojlarning qondirilishi jarayonida namoyon boʻladi. Kishining extiyoji uni

tarbiyalash jarayonida shakllanadi. Demak, kishining o'z ehtiyojlarini qondirish jarayoni ijtimoiy taraqqiyot bilan belgilanadigan faoliyat shakli egallashning faol, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon sifatida alohida ajralib turadi.

Yoshlarning kasb tanlashi asosan, o'rta maktabdan boshlanadi, shunga ko'ra, o'qituvchilar jamoasi bilan psixologlar oldida turli yoshdagi, jinsdagi maktab o'quvchilarini kasbga qiziqtirish, mehnat qobiliyatlarini rivojlantirish, ichki imkoniyatlarini ishga solish (o'zini-o'zi namoyon etish) kabi muhim vazifa turadi.

Bundan tashqari, psixologlar o'quvchilarning aql-idroki, qobiliyatlarini hamda muayyan kasbga yaroqlilik darajasini aniqlash metodlari, usullari, texnologiyasi, shakllari, mezonlari va tarkibiy qismlarini ishlab chiqishlari, shuningdek, bu sohada ilmiy- tadqiqot ishlari olib borishlari zarur. O'smirlar va ilk o'spirinlarning kasb tanlashi katta hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan ham shaxsiy, ham ijtimoiy muammo bo'lganligidan bu jarayonda otaonalar, jamoatchilik va turli kasb ustalari ham faol qatnashishlari kerak, chunki yoshlar ko'p hollarda kattalarning maslahatlari va tavsiyalarini hisobga olgan holda qat'iy bir fikrga, qarorga kelishlari mumkin.

Shuni ham aytib o'tish o'rinliki, maktab o'quvchilari kasb tanlash borasidagi o'z qarorlarini, ko'pincha, har tomonlama dalillab bera olmaydilar, biroq ularning ko'pchiligi bu masalaga ongli ravishda yondashishga intiladilar. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishni yosh bosqichlarida o'quvchilarda quyidagi mazmunga ega bo'ladi: Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad - ularni mehnat, kasb turlari, yo'nalishlari bilan tanishtirib borish va kasb faoliyatiga qiziqishni shakllantirishdan iborat.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasb tanlash o'quvchilarning shaxsiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida markaziy rol o'ynaydi. Maktab, psixolog va ota-ona hamkorligi orqali o'quvchiga mos kasbni aniqlash va unga yo'l ko'rsatish kelajakda muvaffaqiyatli va baxtli hayotga tayyorgarlik bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nabijonova D. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish psixologiyasi. Toshkent: 2002. - 38 b
2. Xaydarov F.I., Xaliliova N.I. "Umumiy psixologiya". - Toshkent: Mumtoz so'z, 2010. – 97 b
3. G'oziev E.G'. Ontogenez psixologiyasi - Toshkent: Noshir , 2010. 5. Ziyonet
4. Ziyonet